

Autorica: Sara Meszaros
Filozofski fakultet u Zagrebu
Sociologija, apsolventica
kernemma@net.hr

UDK: 355.292.91:343.541-055.2(497.1)
341.49:341.322(497.1)

Ratno seksualno nasilje nad ženama i Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije prostori disjunkcije

Sažetak:

Tekst problemski analizira tretman ratnoga seksualnog nasilja nad ženama pri Međunarodnom kaznenom sudu za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (MKSJ). Ishodište te analize je rodnoetnički diskurs, utemeljen na procjenama informacija o ratnim silovanjima, odaslanim od strane medija i UN - a. Nastala su dva temeljna smjera promišljanja - rodnosubjektni i etnopolitički. Rodnosubjektni korpus teorija rodno dimenzionira ratno seksualno nasilje. Etnopolitički propituje odnos između ženskog i etničkog subjekta. Analitički problematična mjesta imenujem prostorima disjunkcije. Prvi takav prostor je žensko tijelo. U njemu se raspravlja o inzistiranju MKSJ-a na proglašavanju ratnim zločinima samo onih silovanja koja su bila dijelom sustavne i masovne politike silovanja. Drugi prostor disjunkcije je ženski subjekt. U njemu se propituje podređivanje ženskog subjekta etničkom subjektu, a što je najevidentnije u tretiranju prisilne trudnoće isključivo u kontekstu etničkog čišćenja. Posljednji, treći prostor disjunkcije je ženska šutnja. Pravno zanemarivanje preživljavateljica i svjedokinja od strane MKSJ-a, što povećava vjerojatnost sekundarne viktimizacije. Time se obeshrabruje slamanje šutnje. U zaključnom se dijelu razmatra moguće posljedice humanitarnopravnog utemeljenja patrijarhalne konstrukcije etniciteta u mimodopskom kontekstu s posebnim osvrtom na perpetuiranje etnocentrizma i patrijarhata. Međunarodni kazneni sud (MKZ) nije prepoznat kao mogućnost pronalaženja disjunkcijama ispražnjenog prostora pravde. To mjesto bi mogli preuzeti sudovi alternativne pravde.

Ključne riječi: *ratno seksualno nasilje nad ženama, ratno silovanje, Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, rodnoetnički diskurs*

UVOD - MEĐUNARODNI KAZNENI SUD ZA RATNE ZLOČINE POČINJENE NA PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE (MKSJ) I POSTJUGOSLAVENSKI RODNOETNIČKI DISKURS

➔ Medijski izvještaji o logorima za silovanje te korištenju silovanja kao strategijskog sredstva ratovanja u sukobima na području bivše Jugoslavije potakli su Vijeće sigurnosti da u listopadu 1992. zatraži od Glavnog tajnika UN-a osnivanje komisije stručnjaka koja će prikupiti podatke i ispitati utemeljenost tvrdnji o kršenju međunarodnoga humanitarnog prava (Mischkowski, 1998.). Na temelju tih nalaza Vijeće sigurnosti se odlučuje na osnivanje *ad hoc*¹ Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije². Izvještaj komisije stručnjaka, poznate kao “Bassiounijeve komisije”, o masovnim i etnički predznačenim silovanjima u BiH³ privukli su znatnu međunarodnu pažnju. U spomenutom izvještaju silovanja su predstavljena kao sredstvo etničkog čišćenja i pokušaja istrebljivanja druge etničke skupine. Naglašena je njihova javnost, sustavnost i masovnost, korištenje postupaka osmišljenih sa svrhom degradiranja žrtve te činjenica kako su žrtve često poznavale svoje silovatelje (Rejali, 1998.). Procjena ovih informacija inicirala je otvaranje prostora *rodnoetničkog diskursa*, polju promišljanja ratnoga seksualnog nasilja unutar kojeg se presijecaju rodnosubjektna i etničkopolitička interpretacija. *Rodnosubjektivni korpus teorija* temeljno inzistira na rodnoj dimenziji svih oblika seksualnog nasilja nad ženama, pa tako i onoga ratnog, naglašavajući nužnost rodno dimenzioniranja određenih oblika ratnoga seksualnog nasilja unutar MKSJ-a. Ono što ih razlikuje od etnopolitičkih teorija je primarna usmjerenost na propitivanje odnosa između ženskog (nepriznatog) i etničkog (priznatog) subjekta međunarodnoga humanitarnog prava. Etnopolitički korpus teorija, naime, propituje načine na koje etnička zajednica određene oblike ratnoga seksualnog nasilja nad ženama konstruira kao političke, odnosno kao napad na etnički identitet, samim time i na opstanak zajednice. Ono što je zajedničko naznačenim korpusima teorija jest kritika patrijarhalnog nacionalizma. Paralelni problem iščitavam unutar Statuta MKSJ-a. Problemskom analizom odredbi koje se unutar Statuta MKSJ-a odnose na silovanja i druge oblike seksualnog nasilja pokušavam ukazati na činjenicu zanemarenosti ženskog subjekta unutar pojedinih određenja seksualnog nasilja kao ratnog zločina, čak i onda kada je riječ o oblicima seksualnog nasilja čije žrtve mogu biti isključivo žene, primjerice, kao najevidentniji, a to je prisilna trudnoća. U posljednjem, zaključnom dijelu ukratko se dotičem odredbi koje se tiču ratnoga seksualnog nasilja unutar Statuta Međunarodnoga kaznenog suda (MKZ) ustanovljenog 1998. Riječ je o važnoj prekretnici u međunarodnom kaznenom pravu jer je po prvi puta ustanovljen međunarodni sud koji bi trebao biti univerzalan i nadležan za najteže zločine predviđene u međunarodnom pravu. Unutar njega se sustavnije prilazi problematici ratnoga seksualnog nasilja, ali se ponavlja obrazac neprepoznavanja rodno dimenzije seksualnog nasilja.

¹ Ad hoc međunarodni sudovi predstavljaju jedan od mehanizama artikulacije ideje kažnjivosti ratnih zločina putem kojih međunarodna zajednica neposredno provodi norme međunarodnoga kaznenog prava i kažnjava počinitelje zločina (Josipović, 2000.).

² Puni naziv Međunarodni sud za kazneni progon osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnoga humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od 1991. (The International Criminal Tribunal for the Prosecution in the Territory of Former Yugoslavia Since 1991). Osnovan je Rezolucijom 827. Vijeća sigurnosti UN- a od 25. svibnja 1993. Nastao je pravno utemeljenom odlukom prema glavi VII. Povelje UN, Statuta MKSJ-a i u njemu utemeljenih Pravila o postupku i dokazima te Daytonskim mirovnim sporazumom. Način osnivanja ukazuje na neprijeporni međunarodnopravni legitimitet i legalitet MKSJ-a. Jednako su tako neprijeporne obveze država da surađuju s njim. Osim na području Bosne i Hercegovine, gdje MKSJ može do okrivljenika i dokaza doći neovisno o državi (putem SFOR-a), njegova djelotvornost izravno ovisi o suradnji i pomoći država za koje je nadležan (Josipović, 2000).

³ Komisija je imala prilike obaviti daljnje razgovore i u Hrvatskoj, ali nije bila u mogućnosti stoga što je svoj rad morala zaključiti do 30. travnja 1994. (Krapac, 1995).

ANALIZA TRETMANA RATNOGA SEKSUALNOG NASILJA NAD ŽENAMA PRI MKSJ-U: PROSTORI DISJUNKCIJE

Idejno ishodište ove analize ratnoga seksualnog nasilja nad ženama pri MKSJ-u je opisani rodnoetnički diskurs, odnosno debata koja u feminističkim krugovima započinje s prvim medijskim izvještajima o sukobima na prostoru bivše Jugoslavije. Iz nje crpim temeljne ideje i pojmove nastojeći osmisliti širu feminističku kritiku zanemarene rodnosti unutar toga suda. Prije te analize ipak smatram važnim naglasiti kako postoje segmenti odredbi koji predstavljaju značajan korak u prepoznavanju ratnoga seksualnog nasilja, kao najvažnije činjenica kako se po prvi puta unutar međunarodnoga humanitarnog prava uopće specifično imenuje silovanje kao ratni zločin. Za razliku od mnogih kodificiranih zakonika na svijetu, u međunarodnome humanitarnom pravu silovanje, naime, nije potanko definirano. Ugovorno i običajno međunarodno pravo pri definiranju zločina protiv čovječnosti silovanje ne navode posebno, već ga smatraju dijelom “drugih nečovječnih postupaka” (Izvešće “Bassiounijeve komisije”, cit. u Krapac, 1995: 273). Sada se po prvi puta silovanje imenuje, posebno navodi kao zločin protiv čovječnosti. Prema tom se *napretku u imenovanju* odnosim posve afirmativno. Ipak, analizom odredbi ustanovljujem određene probleme koji su parcijalno bili već zastupani u rodnoetničkom diskursu. *Prostorima disjunkcije* nazivam upravo one dijelove MKSJ - a za koje utvrđujem kako im pripada prazno mjesto pravde. U tim prostorima, naime, dolazi do razdvajanja prava od njegove simbolične, ali i stvarne funkcije pravde. Međunarodno humanitarno pravo je, naime, sustav koji funkcionira na način da se zločini određuju kao kršenje postojećih međunarodnih zakona ili konvencija koje su zaraćene strane potpisale. Zakoni se zatim navode u Statutu u formiranju. Prema Statutu MKSJ - počinjeni se zločini moraju definirati kao:

1. ozbiljne povrede Ženevske konvencije (1949)-skupa međunarodnih ugovora o zaštiti ranjenika, ratnih zarobljenika i civilnog stanovništva tijekom međunarodnih oružanih sukoba, kojima se kažnjava namjerno ubijanje, mučenje ili neljudsko postupanje, namjerno izazivanje velike patnje ili ozbiljne povrede po tijelo ili zdravlje te deportiranje.
2. kršenje zakona i ratnih konvencija određenih kao zločin u Haškim konvencijama (1907), koje se usredotočuju na metode ratovanja i kažnjavanja djela kao što su napadi na nebranjene gradove, primjena otrova, pljačka, ... u sklopu međunarodnoga oružanog sukoba.
3. zločini genocida kodificiran u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), koji je definiran kao djelo počinjeno s namjerom uništavanja nekog naroda, etničke, rasne ili vjerske skupine.
4. zločini protiv čovječnosti kodificirani u Londonskom ugovoru (1945) i statutima Međunarodnih vojnih sudova kao ubojstvo, istrebljenje, deportacija, porobljavanje, utamničenje, progoni iz političkih, rasnih i vjerskih razloga te silovanje.

Počinitelj se može smatrati odgovornim za zločine koje je planirao, naredio ili počinio, kao i za zločine podređenih. Izvršavanje naredbe ne oslobađa počinitelja odgovornosti za zločin. Za silovanje se sudi prema svim navedenim odredbama, iako je izrijeком navedeno samo pod zločinima protiv čovječnosti (Mischkowski, 1998.). Osim što se pri MKSJ-u silovanje izrijeком spominje samo pod zločinima protiv čovječnosti⁴, silovanje se eksplicitno smatra zločinom protiv čovječnosti samo onda kada je riječ o sustavnim i široko rasprostranjenim silovanjima, drugim riječima, kada se javlja kao dio etničkog čišćenja. Ta djela moraju biti dijelom politike

⁴ Kako se silovanje izrijeком smatra ratnim zločinom samo pod zločinima protiv čovječnosti, ali se silovanje, uz drugačije imenovanje, može suditi prema svim odredbama, nastaju stanovite paradoksalnosti. U slučaju Čelebić, primjerice, silovanja i seksualni napadi imenovani su torturom i okrutnim neljudskim postupcima. S druge strane, podignuta je i tzv. Fočanska optužnica koja određene osobe tereti za sustavno i organizirano silovanje (Mischkowski, 1998).

progona ili diskriminacije. Uz to, ta djela moraju biti izvedena sustavno ili masovnom akcijom (Izvešće "Bassiounijeve komisije", cit. u Krapac, 1995: 268). Otvaram *prvi prostor disjunkcije*. On se odnosi na *žensko tijelo*. Temeljni problem ograničavajuće definicije silovanja koja inzistira na sustavnosti i masovnosti jest taj da bi ona mogla učiniti nevidljivima ona silovanja koja nisu bila dijelom strategije i prakse etničkog čišćenja. Ta se definicija izvorno temelji na pokušaju Komisije da istraži vezu između etničkog čišćenja i silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja⁵. "Korelacija između slučajeva silovanja i medijskih izvješća o njima upućuje da je medijska pozornost uzrokovala brojčani pad silovanja. Iz toga se vidi da su zapovjednici, ako su htjeli, mogli kontrolirati navodne počinitelje. To dovodi do zaključka da se radilo o politici koja se zalagala za korištenje silovanja kao metode etničkog čišćenja, prije nego li o politici propusta, tolerirajući rasprostranjenost silovanja" (Izvešće "Bassiounijeve komisije", cit. u Krapac, 1995: 312). Međutim, u fusnoti Izvešća Komisije navodi se i ponešto drugačiji zaključak. "Drugi čimbenici koji su mogli pridonijeti ovoj korelaciji: činjenica da su se već odigrali masovni premještanji ljudi koji su se odnosili na etničko čišćenje; ili da je pozornost medija, bezosjećajno ponašanje prema žrtvama, udruženi s 'umorom' žrtava rezultiralo padom prijavljenog broja silovanja. Moguće je i da je javnost jednostavno prestala biti zainteresirana za ovo pitanje pa su novinari odustali od potrage za sličnim pričama" (Izvešće "Bassiounijeve komisije", cit. u Krapac, 1995: 312). Drugim riječima, teza komisije o korištenju silovanja s dominantno određujućom svrhom etničkog čišćenja nije dosljedno argumentirana. Usprkos tome, inzistira se na razumijevanju silovanja kao isključivo političkog čina, zločina protiv određene etničke zajednice, ne i kao zločin protiv ženskog tijela i žene kao osobe (Mischkowski, 1998). Razumijevanje silovanja kao političkog čina duboko je patrijarhalna konstrukcija. Takva pravna legitimacija rodnosti nacionalizma na tragu je ideje prema kojoj se žensko tijelo konstituira kao simboličko bojno polje na kojem muškarci izražavaju bijes prema drugim muškarcima neprijateljske skupine (Brownmiller, 1995.). *Ženskom se tijelu pravno pridaje mjesto međuetničke komunikacije*. Otvaram *drugi prostor disjunkcije*. On se ne odnosi na žensko tijelo, kao prvi, već na *ženski subjekt*. "Zločini protiv čovječnosti definirani su pri MKSJ -u kao vrlo grub i neljudski postupci, kao što su namjerno ubojstvo, mučenje ili silovanje, a provode se kao dio rasprostranjenog i sustavnog ugrožavanja civilnog stanovništva na nacionalnoj, političkoj, etničkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi. U sukobu na području bivše Jugoslavije takva neljudska djela dobila su oblik takozvanog etničkog čišćenja, kao i rasprostranjenog i sustavnog silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja, uključujući i prisilno prostituiranje" (Izvešće Glavnog tajnika, cit. u Krapac, 1995: 233). Ponovno problematiziram razumijevanje silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja kao političkog čina, ovog puta razmjere posljedica (ne)priznavanja ženskog subjekta unutar MKSJ-a. Problem (ne)razumijevanja rodne dimenzije silovanja, odnosno ženskog subjekta kao objekta silovanja, stoga što se to mjesto deklarativno prepušta politici - naciji/etničari/rasi/vjeri, svoj puni (bes)smisao dobiva u nečemu što se unutar MSKJ -a niti ne imenuje -u prisilnoj trudnoći. Ona predstavlja ključnu točku rodne dimenzije silovanja i ne može biti shvaćena drugačije nego kao izravni napad na specifično žensko pravo-reproduktivnu samodeterminaciju. Ipak, prisilna trudnoća nije izrijeckom definirana kao zločin, iako se može podvesti pod etničko čišćenje i genocid. I u jednom i u drugom slučaju negiran je ženski subjekt kao onaj nad kojim se provodi taj oblik ratnog nasilja. I u jednom i u drugom slučaju kontekst razumijevanja prisilne trudnoće je patrijarhalan. Imenovanje prisilne trudnoće etničkim čišćenjem, dakle sustavnim procesom viktimizacije protiv zaštićene skupine⁶ (Izvešće "Bassiounijeve komisije", cit. u Krapac, 1995: 271) potvrđuje

⁵ O tome se zaključuje: slučajevi silovanja o kojima je izvješteno i koji se nalaze u bazi podataka događali su se od jeseni 1991. do kraja 1993. Većina se silovanja dogodila od travnja do studenoga 1993.; manji broj u idućih pet mjeseci. U istom razdoblju, broj izvješća javnih medija popeo se od svega nekoliko u ožujku 1992. do velikog broja od čak 535 vijesti u siječnju 1993. i 529 u veljači 1993.

⁶ Zaštićene su sve nacionalne, rasne i vjerske skupine (Izvešće "Bassiounijeve komisije", cit. u Krapac, 1995: 271).

S. Meszaros: Ratno seksualno nasilje nad ženama

kako je, riječima Rade Iveković "cijeli nacionalistički, državotvorni, ratnički jezik visoko seksualiziran. Nacija, domovina, 'čista rasa' je predstavljena kao žensko tijelo, tuđe granice koje valja provaliti, kao tuđe žene. Radi se o dokazivanju i postizanju rađanja i porijekla iz 'čistog' principa, a ne iz različitoga. Idealno čista i očišćena nacija, ..., je muška, i čak i ne uključuje žene ili ih okuplja samo uvjetno i na drugi način nego muškarce. Žene su kao mjesto susreta s drugim i kao potrebna zakrpa na uvijek prekinutoj (muškoj) duhovnoj lozi, ili kao nepriznati kontinuitet muškog materijalnog diskontinuiteta, nečiste. Žene zato valja čuvati ... na isti način kako valja čuvati i granice. One su i pogibelj i porijeklo nacije, ali ovo drugo samo pod strogom kontrolom jer se zna da kao plijen mogu pripasti i ... drugoj naciji" (Iveković, 1997: 94). Tretiranjem prisilne trudnoće isključivo u kontekstu etničkog čišćenja, MKSJ preuzima i čitav sklop visoko seksualiziranog ratničkog jezika koji postaje njegov integralni dio. Gotovo identično, imenovanjem prisilne trudnoće genocidom MKSJ plauzibilno slijedi patrijarhalnu definiciju etniciteta prema kojoj djeca nasljeđuju etnicitet svoga oca i potkrepljuje ideju o mogućnosti izvršenja genocida masovnim silovanjem žena neprijateljske etničke skupine. Stoga što su žene smatrane simbolom obitelji, a obitelj temeljem zajednice⁷, poniženje koja žena doživljava rađanjem djeteta neprijatelja simbolizira destrukciju neprijateljske etničke zajednice (Turpin, 1998.). *Ženski se subjekt pravno podređuje etničkom subjektu, čak i onda kada je riječ o obliku nasilja kojega su žrtve isključivo žene. Konačno, otvaram i treći prostor disjunkcije. On se ne odnosi na žensko tijelo, kao prvi, ni na ženski subjekt, kao drugi, već na žensku šutnju.* Žrtva kaznenog djela ima u postupku pred MKSJ-om posebno uređen položaj jer se predviđa zaštita žrtava kaznenih djela i svjedoka, zbog posebne prirode masovnih i teških zločina protiv osobnog dostojanstva i morala (silovanja, teška ponižavanja i sl.). Statut ne spominje u čemu bi se ta zaštita sastojala (primjerice, spominje isključenje opće javnosti iz postupka i prikrivanje žrtvinog identiteta) već njezine mjere i postupak prepušta MKSJ-u. Putem stanovitog broja pravila o postupanju razrađuju se te statutarne obveze. Među pravilima od posebnog značaja za žrtve seksualnog nasilja je i to da tužitelj može već tijekom istrage zatražiti da se u iznimnim okolnostima donese naredba o prikrivanju identiteta žrtve ili svjedoka, koji bi time mogli biti ugroženi, sve dok ne budu dovedeni pod zaštitu suda, ali i u takvom slučaju identitet ove osobe otkriti će se okrivljeniku dovoljno vremena prije samog suđenja kako bi mogao pripremiti svoju obranu. Kod pripreme za glavnu raspravu i na samoj glavnoj raspravi postoji mogućnost korištenja različitih mjera kako bi se onemogućilo zastrašivanje i ponižavanje⁸. Smatra se da je iskaz žrtve silovanja vjerodostojan i bez potkrijepe, da se u određenim slučajevima optuženiku neće dopustiti da se brani pristankom žrtve te da se ranije seksualno ponašanje ne može koristiti za ocjenu vjerodostojnosti iskaza. Treba dodati i da je obveza MKSJ-a uspostava odsjeka za žrtve i svjedoke kojeg čine kvalificirani stručnjaci, među

⁷ Autorice Floya Anthias i Nira Yuval-Davis raščlanjuju načine na koje žene sudjeluju u izgradnji etničkih i nacionalnih zajednica, a koje sam nacionalizam prikriva i/ili ne priznaje. Žene kao nositeljice biološke reprodukcije postaju predmetom nacionalističke populacijske politike kojoj je svrha poticanje nataliteta i eugenike, služe održavanju granica među nacionalnim skupinama kroz svoju ulogu čuvarice biološke i seksualne "čistoće" te niza simboličkih obrazaca na području estetike, vjere i morala, a koji se prenose na vlastite kćeri i sinove, kao i ideološkoj reprodukciji kroz svoju ulogu odgojiteljice i prenositeljice simbola nacionalne pripadnosti i identiteta. One utjelovljuju etničke/nacionalne različitosti kroz simboličko promišljanje nacije kao voljene žene u opasnosti ili majke koja je izgubila sinove u ratu. Uz to, žene su i sudionice u borbama za afirmaciju nacije na ekonomskom, vojnom i političkom planu, u skladu sa spolnom podjelom rada. Teze ovih autorica imale su presudan utjecaj na postmodernističku kritiku nacionalizma kao patrijarhalne i rasističke ideologije te predstavljaju jedan od najvjernijih primjera postmodernističke metode dekonstrukcije na području teorija nacionalizma (Katunarić, 2003: 271-273).

⁸ Primjerice, onemogućavanje javnosti da sazna identitet ili bliže podatke o žrtvama ili svjedocima, djelomično ili potpuno isključenje javnosti s glavne rasprave i sve ostale prikladne mjere da se olakša dobivanje iskaza "osjetljivih" žrtava i svjedoka (Krapac, 1995)

kojima mora biti odgovarajući broj ženskih osoba, a čiji je zadatak preporuka zaštitnih mjera, osobito u slučajevima silovanja i napada na osobno dostojanstvo i moral (Krapac, 1995.). Sve ove mjere pokazuju posvemašnju nedostatnost kontekstualiziraju li se strukturnim uvjetima života preživljavateljica i svjedokinja. Kao prvo, priznavanje silovanja u seksističkom društvu je javna sramota (Copelon, 1994), jednako kao što se zatrudnjivanje nakon silovanja od strane obitelji i etničke grupe smatra dokazom kolaboracije s neprijateljem ili dokazom nemoralnog ponašanja (Nikolić - Ristanović, 2000.). Nadalje, bezobzirni, ponižavajući i neohrabrujući tretman od strane novinara i članova različitih misija⁹ kod velikog je broja žena stvorio strah od mogućnosti sličnog postupanja i od strane službenih tijela MKSJ-a (Copelon, 1994.). Sve to zajedno okoštava *žensku šutnju*. Među tim okoštavateljima ključnim smatram ono pitanje "što poslije?". Naime, MKSJ preživljavateljicama/svjedokinjama ne jamči stabilan imigracijski status u nekoj od trećih zemalja, kao što ne jamči kako neće biti deportirane u zemlju podrijetla. Sekundarna viktimizacija je unutar takvih okolnosti ne samo vjerojatna, nego i gotovo sigurna. Od strane preživljavateljica/svjedokinja prepoznata kao posljedica interferencije iznesenih strukturalnih činjenica života-obiteljskih, društvenih, političkih-sekundarna viktimizacija unaprijed obeshrabruje slamanje ženske šutnje. MKSJ-u nedostaju mehanizmi prepoznavanja i zaštite od sekundarne viktimizacije. MKSJ-u pod bitno nedostaju mehanizmi prepoznavanja i zaštite od sekundarne viktimizacije. *Pravno zanemarivanje preživljavateljica/svjedokinja obeshrabruje slamanje ženske šutnje.*

ZAKLJUČAK-PRAVNO UTEMELJIVANJE PATRIJARHALNE KONSTRUKCIJE ETNICITETA I MIRNODOPSKI KONTEKST

Na disjunkcijama ispražnjenim prostorima svoje pravde MKSJ predstavlja instituciju koja gubi veliki dio svoje simboličke moći. Pravnim pridavanjem mjesta međuetničke komunikacije ženskom tijelu, pravnim podređivanjem ženskog subjekta etničkom subjektu kao i strukturalnom nebrigoj za budućnost preživljavateljica/svjedokinja nastaje paradoksalan prostor nepravde -kojeg označavam androcentričnim i patrijarhalnim. Androcentričnim zbog potpunoga negiranja postojanja ženskog subjekta, odnosno zbog androcentrične predstave o ratu i ratnim zločinima koji pogađaju isključivo više/uzvišenije entitete, poput u ovome tekstu puno puta spomenutih etniciteta. Silovanje je tretirano samo kao konflikt između muškaraca pripadnika različitih obitelji/zajednica/eticiteta/vjera, gdje "Tijelo silovane žene ... postaje ceremonijalno ratište, paradna staza pobjednika, pozdrava i zastava. Čin koji je izvršen nad njenim tijelom ustvari je poruka muškarca muškarcu, živi dokaz pobjede jednog, a neuspjeha i poraza drugog" (Brownmiller, 1995: kao sukob između muških pripadnika etnija, dajući patrijarhalnim konstrukcijama etniciteta međunarodnu humanitarnopravnu potvrdu. Otvaram posljednji prostor ovog teksta, i to putem transplantacije ovih pravno legitimiranih patrijarhalnih konstrukcija etniciteta u poslijeratni, mirnodopski kontekst. Smatra se da je nasilje u ratu predstavlja ekstenziju obrazaca patrijarhalnog poretka i ekstremna je forma nasilja koje postoji u miru (Nikolić-Ristanović, 2000.), odnosno svakodnevnog nasilja koje se smatra legitimnim (Rejali, 1998.). Od prije postojeći obrasci svakodnevnog seksualnog nasilja vrlo su vjerojatno transponirani iz prijeratnog u poslijeratni kontekst. Inzistiranje na etničkom, a ne ženskom subjektu silovanja i svih drugih oblika ratnoga seksualnog nasilja, procjenjujem, u tom poslijeratnom kontekstu može dodatno osnažiti nasilje. Vjerojatno i još jednu žensku šutnju-onu o *običajnom silovanju*. U tom novom, krajnje etniciziranom okružju života silovanje je moguće uvijek ponovno proglašavati onime što čine *oni drugi/Drugi muškarci*¹⁰ i na taj

⁹ Poznat je slučaj kada je za vrijeme rata jedna australska radio-postaja nevladinoj organizaciji koja se bavila zbrinjavanjem i psihološkom pomoći ženama žrtvama rata uputila faksimil u kojem je postavila pitanje o mogućnosti da neka od preživljavateljica silovanja, koja po mogućnosti govori engleski, preko etera prepriča svoje iskustvo.

S. Meszaros: Ratno seksualno nasilje nad ženama

način perpetuirati i etnocentričnu izoliranost zajednice (zbog straha od *tih drugih/Drugih*) i patrijarhalnu podređenost žena (*svojim muškarcima*). Iako poslijeratna svakodnevica nije ni u kakvoj nadležnosti MKSJ-a, naravno, ukazujem na moguće putanje njegove prije spomenute androcentrične i patrijarhalne poruke o ratu. Mogućnost drugačije poruke otvara se uspostavljanjem Međunarodnoga kaznenog suda (MKS) i njegovim implementacijskim zakonodavstvom što bi se trebalo odraziti i na domaće sudove. Ima li ta druga mogućnost stvarnu snagu kompenziranja nedostataka disjunkcija od prije? Osnivanje Međunarodnog kaznenog suda predstavlja važnu prekretnicu u međunarodnom pravu, osobito međunarodnome kaznenom pravu, jer je po prvi puta ustanovljen međunarodni sud koji bi trebao biti univerzalan i nadležan za najteže zločine predviđene međunarodnim pravom¹¹. Usvajanjem Rimskog statuta 1998. na nacionalnoj je i na međunarodnoj razini jasno utvrđena zabrana određenih ponašanja i jasno profilirana kaznena odgovornost za njih, komplementarno djelovanje nacionalnih zakonodavstava i sudova i Međunarodnoga kaznenog suda. Za razliku od *ad hoc* sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, koje je osnovao UN odlukom Vijeća sigurnosti, MKS je osnovan na temelju ugovora pojedinih država, a što se odražava na implementacijsko pravo¹² kao sponu međunarodnog i nacionalnih kaznenih prava (Josipović, 2001). Kao i kod MKSJ-a, silovanje i drugi oblici seksualnog zlostavljanja inkorporirani su pod zločine protiv čovječnosti, ali sustavnije izneseni. Jedna od najvažnijih točaka unutar odredbi koje se odnose na seksualno nasilje predstavlja imenovanje prisilne trudnoće ratnim zločinom. Rodnoetnički diskurs u toj odredbi dobiva svoj puni smisao, mjesto svoje afirmacije. Iščitavanje obilježja prisilne trudnoće stvara posve drugačiju sliku. Prisilna trudnoća podrazumijeva da je počinitelj prisilio jednu ili više žena da zatrudne, s namjerom da utječe na etnički sastav nekog dijela stanovništva ili je izvršio druge teške povrede međunarodno prava. Drugim riječima, prisilna trudnoća se ponovno razumijeva kao napad, ne na žensko tijelo/reproduktivnu samodeterminaciju žena/ženska reproduktivna prava, već kao napad na etnički sastav stanovništva. Inzistiranje na brojnosti i sustavnosti silovanja ponavlja se kao dio definiranja silovanja ratnim zločinom¹³. Nadalje, među odredbama koje se odnose na zaštitu žrtava kaznenih djela i svjedoka ne nalazim konkretne mehanizme zaštite nakon svjedočenja, drugim riječima, oni ponovno nisu predmet suda. Kako bi MKZ postao stvarni prostor međunarodne pravde, prije svega, za žrtve, nužan je kritički diskurs koji će zahtijevati da se, barem prilikom implementacije Statuta MKS-a u nacionalne zakone, diskriminirajuće i parcijalne odredbe preispitaju. Time bi se otvorila mogućnost pronalaženja izgubljene pravde. Smatram kako izvjesnu snagu pravde u tom mirnodopskom prostoru ipak mogu dati i određeni alternativni putevi. Utemeljenje nezavisnih sudova alternativne pravde, poput Ženskog međunarodnog tribunala, koji će imati simboličku moć¹⁴ za žrtve jedna je od mogućnosti (Copelon, 1994.).

¹⁰ Sličan je problem postojao u Pokretu za oslobođenje crnaca unutar kojeg se prenaplašavalo iskorištavanje crnih žena od strane bijelih muškaraca, dok se o iskorištavanju crnih žena od strane crnih muškaraca uopće nije govorilo sve do 70-ih godina 20. stoljeća kada nastaje crni feminizam.

¹¹ Sve do 19. stoljeća norme kojima se ograničavalo ratovanje bile su incidentalne naravi. Sredinom 20. stoljeća nastaju važni međunarodni ugovori kojima se ograničavalo vođenje rata, ali koji su, s obzirom na ratnu praksu gotovo svih zemalja, smatrani utopijskim projektima. Nakon II. svjetskog rata međunarodna zajednica počinje inzistirati na uspostavi individualne kaznene odgovornosti za ratne zločine, ne samo pred nacionalnim sudovima, već i pred međunarodnom zajednicom. Tadašnja je ideja međunarodnog sudovanja ipak nosila mnoge nedostatke, prije svega selektivnost na temelju pripadnosti određenoj strani u ratu (Josipović, 2001.).

¹² Implementacijsko pravo je skup pravnih normi kojima države ispunjavaju obveza preuzete potpisivanjem Rimskog statuta.

¹³ Ponašanje je počinjeno kao dio širokog i sustavnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva (Čl. 7, cit. u Josipović et al., 2001: 180).

¹⁴ Nedavno je takav Ženski međunarodni sud osudio bivšeg japanskog cara Hirohita kao odgovornog za osnivanje ženskih logora i silovanja počinjena od strane njegove vojske za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Smatra se kako je za to vrijeme na područjima istočne i južne Azije japanska vojska osnovala prisilne vojničke bordele za između sto i dvjesto tisuća žena.

S. Meszaros: Ratno seksualno nasilje nad ženama

Literatura:

- Brownmiller, S. (1995). Protiv naše volje. Zagreb: Zagorka.
- Copelon, R. (1994). Surfacing Gender. U: Stiglmeier, A. (ur.), Mass Rape - The War against Women in Bosnia-Herzegovina. Lincoln; London: University of Nebraska Press. (str. 197-218)
- Iveković, R. (1997). Žene, politika, mir. U: Kašić, B. (ur.), Žene i politika mira. Zagreb: Centar za ženske studije. (str. 92-102)
- Josipović, I. (2000). Haško implementacijsko pravo. Zagreb: Informator; Hrvatski pravni centar.
- Josipović, I. [et al.] (2001). Stalni Međunarodni kazneni sud. Zagreb: Narodne novine d.d.; Hrvatski pravni centar.
- Katunarić, V. (2003). Sporna zajednica. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
- Krapac, D. (1995). Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava; Hrvatski pravni centar.
- Mischkowski, G. (1997). Ratna silovanja pred Međunarodnim sudom za bivšu Jugoslaviju. U: Kašić, B. (ur.). Žene i politika mira. Zagreb: Centar za ženske studije. (str. 105-111)
- Nikolić-Ristanović, V. (2000). Sexual Violence. U: Nikolić - Ristanović, V. (ur.). Women, Violence and War. Budapest: Central European University Press. (str. 41-83)
- Rejali D. M. (1998). After Feminist Analyses of Bosnian Violence. Lorentzen, L. A., Turpin, J. (ur.). The Woman and War Reader. New York: New York University Press. (str. 26-32)
- Turpin, J. (1998). Many Faces: Women Confronting War. Lorentzen, L. A., Turpin, J. (ur.). The Woman and War Reader. New York: New York University Press. (str. 3-18)

WARTIME SEXUAL VIOLENCE AGAINST WOMEN AND INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

Spaces of Disjunction

Summary:

The text analyses the problem of the treatment of the wartime sexual violence against women at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY). The starting point of the analysis is the gender-ethnic discourse based on the evaluations of data on war rapes published by the media and the UN. Two fundamental lines of thinking developed: gender-subject and ethno-political. The gender-subject corpus of theories examines the gender dimension of the wartime sexual violence. The ethno-political questions the relationship between the female subject and the ethnic subject. I will refer to the analytically problematic places as spaces of disjunction. The first such place is the female body. Here we discuss the ICTY's insistence on naming as war crimes only the rapes that belonged to the systematic and mass politics of rape. The second space of disjunction is the female subject. Here we examine subordination of the female subject to the ethnic subject, which is most evident from the treatment of forced pregnancy exclusively in the context of ethnic cleansing. The third and the last space of disjunction is the female silence. The ICTY legally neglects survivors and witnesses, which increases the probability of secondary victimization, and discourages the breach of silence. The final part of the paper examines possible consequences of the humanitarian-legal foundation of the patriarchal construction of identity during the peacetime, especially the perpetuating of ethnocentrism and patriarchy. The International Criminal Tribunal is not seen as being able to fill the spaces of justice, emptied by the disjunctions. Such a role may come to be assumed by the courts of alternative justice.

Key words: *wartime sexual violence against women, war rape, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, gender-ethnic discourse*